

FORNVÄNNEN

MEDDELANDEN FRÅN K. VITTERHETS HISTORIE
OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

UNDER REDAKTION AV
SIGURD CURMAN

1936

HÄFTE 6

FYND OCH FÖREMÅL I SVENSKA MUSEER

EN FÖRHISTORISK PADDELÅRA FUNNEN NÄRA GEMLA I SMÅLAND

I södra Småland liksom troligen i de flesta trakter av Sverige äro fynd av primitiva båtar, tillverkade genom urholkning av en tjock ek- eller furustam, mycket vanliga i sjöar, åar och mossgölar. Somliga ligga uppdragna vid stränderna, andra komma i dagen vid sjösänkningar eller vid utdikning av sankmarker.

Att tidsbestämma dessa båtar synes i de flesta fall omöjligt. Man vet blott, att de flerstädes använts ännu så sent som omkring och t. o. m. efter mitten av 1800-talet, varför det är troligt, att en hel del, för att icke säga de flesta av dessa till utseendet så ålderdomliga farkoster ej äro synnerligen gamla. Det är dock möjligt och sannolikt, att några av dem kunna vara förhistoriska.

Att genom studium av de olika typerna — de äro nämligen högst växlande till formen — komma till någon tidsbestämning torde vara otänkbart. Ty i allmänhet synes formen i detta fall vara något ganska tillfälligt. — Man har gjort kanoten, som det fallit en in, och såsom man genom erfarenhet på varje plats funnit ändamålsenligt. Endast då farkosten ligger inbäddad i lösa jordlager, eller då uti eller närmast omkring densamma bestämbara fynd av artefakter göras, kan en tidsbestämning eventuellt givas, i det förra fallet en ungefärlig sådan genom pollenanalys.

Tillsammans med kanoter tycker man, att åror då och då borde hittas. Men egendomligt nog tyckas sådana fynd vara sällsynta.

I grunda sjöar har mannen i kanoten troligtvis stakat sig fram. Den därtill använda staken behövde knappast någon särskild tillformning. Men för att framdriva kanoten på djupare vatten behövde han en åra, till form och storlek tillverkad och lämpad efter kanotens storlek och beskaffenhet i övrigt.

De olika år-typer, som kunde komma i fråga, utgjordes av den korta enbladiga paddeln eller av den med blad i båda ändar försedda paddeln eller slutligen för mycket stora kanoter av den vanliga åran för roddbåtar.

En liten meterlång enbladig paddel av spadform fann förf. liggande ytligt i dyn ett långt stycke ut från förutvarande stranden i den lilla sänkta Myrsjön, även kallad Varvsrydssjön i nordöstra delen av Lenhovda sn, Kronobergs län, vid vilken sjö dels vid sista strandbrädden före sänkningen, dels ett stycke ut på den genom nämnda sänkning torrlagda bottnen funnos såväl en mängd gamla fiskeanordningar, s. k. katsor, som även ett

antal m. l. m. bibehållna primitiva båtar — bland dessa åtminstone 7 stycken gjorda av en stam och en gjord av två urgröpta stamdelar, hopfogade efter en linje i mitten av båten efter dess längdriktning. Alla kanoterna voro av fur.

Den lilla paddeln från Myrsjön, som också var av fur, kan tyvärr ej tidsbestämmas. Den finns på Smålands museum i Växjö.

Ett ganska märkligt år-fynd är en av ekvirke groft tillformad paddel med blad i båda ändar, som hösten 1926 hittades vid dikesgrävning i Öja socken å Gemla Säteris ägor ett par hundra meter öster om Gemla järnvägsstation å Växjö—Alvesta järnv., och som av ägaren till gården överlämnades som gåva till Smålands museum i Växjö (inv:n:r 3672).

Fig. 1.

Förhistorisk paddel, jordfynd från Gemla i Öja sn, Kronobergs län.
Nära $\frac{1}{16}$ av nat. storl.

Platsen, där fyndet gjordes, är på södra sidan om järnvägen, där en sänka i terrängen förefinnes, vilken sträcker sig mot söder och sydost ner till Mörrumsån (»Helige å») och synbarligen en gång, då ån haft betydligt högre vattenstånd än nu, utgjort en utvidgning eller vik av densamma.

På grund av naturförhållandena på fyndplatsen och årans läge i nedan skildrade lagerföljd (se v. Posts utlåtande!), där den enligt dikesgrävarens uppgift hittades 1,15 m under ytan, liggande horisontellt utsträckt strax över det steniga bottenlagret, ansåg sig förf. kunna våga uttala en förmodan, att den tappats och blivit inbäddad därstädes någorlunda snart efter sedan ett på nederbörd rikt klimat inträtt, varigenom ån svämmat över sina bräddar, och tidsatte därför gissningsvis åran till tiden närmast efter den subatlantiska klimatförsämringens början eller med andra ord till äldre järnåldern. Såsom av nedan återgivna redogörelse av professor Lennart v. Post över den undersökning han verkställt av jordprov från åran och fyndplatsen o. s. v., framgår, synes denna tidsbestämning ej vara oriktig.

Vi återkomma nu till själva åran. Vidstående figur visar dess utseende. Fig. 1.

Den är, som synes, en dubbelbladig paddel med långa, smala, tämligen tjocka blad, tillspetsade mot ändan.

Bladen ligga ej i samma plan utan äro ställda något skevt i förhållande till varandra. Fig. 2. Greppet är ej trint utan något plattat med avrundade kanter. Måtten äro: hela längden 169 cm; årbladens längd: ena bladet 45 cm, andra bladet 64,5 cm; årbladens bredd: 8,5—9 cm, tjockl. 3—4 cm; greppets längd: 59,5 cm, bredd 4,5—5 cm, tjockl. 3 cm.

Tillyxningen är grov men synes vara gjord med säker hand och tydlig

ej med sten- eller flintyxa utan med metallyxa — troligen järnyxa. Tillspetsningen av bladen samt bladens ringa bredd har säkerligen haft den praktiska betydelsen, att man utan svårighet skulle kunna köra ned det smala spetsiga årbladet i bottenlagren och därigenom vid fiske på någorlunda grunt vatten kunna använda paddeln för kvarhållande av båten på en plats. — Årbladen äro å andra sidan groft gjorda, för att de ej skulle bräckas av, då man stötte ned dem i botten eller använde åran att staka

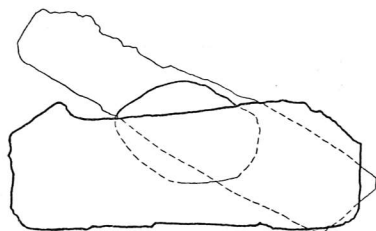

Fig. 2.

Tvärprofil av paddeln från Gemla, visande bladens inbördes skeva ställning. St. drygt $\frac{1}{2}$ av nat. storl.

sig fram mellan stenarna på grund vatten. — Ätminstone ena åran visar i själva verket en skadegörelse i spetsen, som tyder på att man stött den mot hårda föremål.

Knut Kjellmark.

Aldersbestämning av paddelåran.

På anmodan av dr Knut Kjellmark har jag företagit pollenanalytisk åldersbestämning av en paddelåra av ek, tillhörande Växiö museum och funnen hösten 1926 vid dikesgrävning i låglänt mark nära Mörrumsån (»Helige å») ungefär 200 m Ö om Gemla järnvägsstation.

Det material, som för ändamålet stått till mitt förfogande, är dels ett jordprov, avskrapat från åran, dels en av 8 prov bestående provserie, tagen av dr Kjellmark av fyndplatsens lagerföljd. Åran uppgavs vara funnen på djupet 1,15 m å nivån för provet nr 2 i denna serie.

För att lösa åldersfrågan har jag dels analyserat dessa av dr Kjellmark översända prov (tabellen och pollendiagram 1), dels till jämförelse genomarbetat den närmast fyndplatsen belägna, någorlunda goda lagerföljd, från vilken provserie finnes i Sveriges geologiska undersöknings torvprov-samling, nämligen från en mosse nära sjön Salens västra strand ungefär 7 km V om Gemla (pollendiagram 2). Vidare har jag i och för dateringen tillskärpning, men utan resultat, i Statens Historiska Museum eftersökt tidsbestämda fornsaker från järnåldern från traktens mossar.

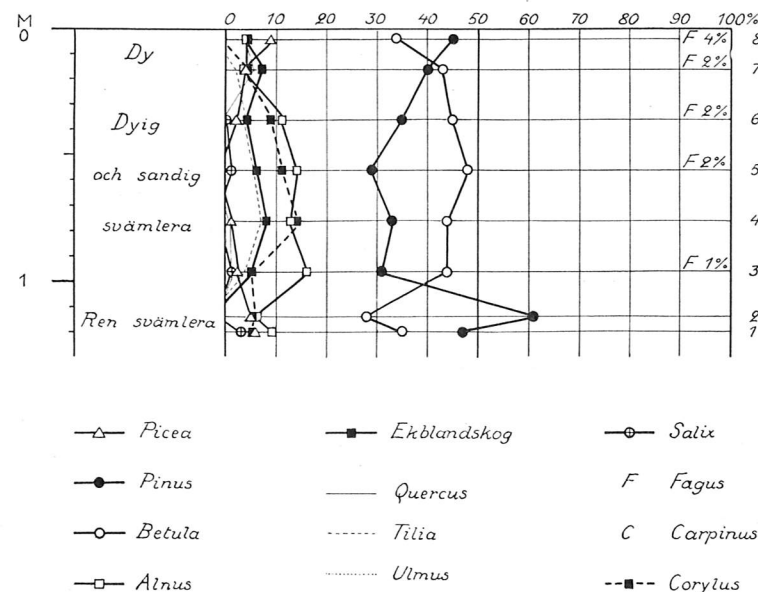

Diagram 1. Från fyndplatsen för åran.

Proven 8—3 i serien från fyndplatsen bestå av svämpera med växlande sandinblandning och dyhalt. Ytprovet (8) är dock snarare en sandig dy, tämligen rikt genomsatt av *Carex*-rötter. De två understa proven (2—1) äro en nästan ren, tämligen grov, men sandfattig svämpera, så gott som utan organogena bibeståndsdelar och så pollenfattig, att proven måst behandlas med fluorväte, för att pollenanalys skulle erhållas. Hela lagerföljden utom det översta provet synes vara bildad, då platsen var sankare än nu, de två understa sannolikt under tämligen stark vattenrörelse (vägsvall på en strand eller strömning?), som bortfört det organogena slamm.

Den för åran uppgivna fyndnivån är tydligen ej fullt exakt fastställd. Ätminstone härrör det från åran avskrapade provet icke ur det lager de två understa proven i serien representera utan från den övre, sandiga och dyiga svämperan. Årans pollenspektrum faller uppenbarligen emellan de något för glest tagna proven i serien. Dess exakta plats i pollendiagrammet kan alltså icke fastställas. Men såväl pollenspektrets karaktär som provets absoluta pollenhalt förlägger detsamma till den zon, som motsvarar proven 3 å 4, alltså sannolikt ett par decimeter ovan den uppgivna fyndnivån, och i varje fall nedom prov 5.

Redan pollendiagrammet från fyndplatsen och det djup, på vilket åran träffats, gör sannolikt, att denna förskriver sig från förhistorisk tid. Detta bekräftas av det upprättade jämförelsedigrammet. I detta återfinnes otvetydigt den för trakten utmärkande skogsutvecklingen. Visserligen förefinnes

en viss, men likväl mindre väsentlig, av olika lokalklimat eller av olikartad markbeskaffenhet betingad tynskillnad mellan detta diagram och diagrammet från fyndstället. Men det oaktagat möter konnektionen mellan dem båda inga svårigheter.

Den lagerföljd, från vilken jämförelsedagrammet härrör, är bildad genom igenväxning av en fornsjö, vars av lergyttja, gyttja och sjödy bestående lagerföljd når tillbaka till den postarktiska värmetidens begynnelse-skede och t. o. m. (med provet 45717) till subarktisk tid. Gytjtjeseriens övre hälft tillhör tiden för det postarktiska värmemaximet (yngre stenåldern) och innehåller bl. a. *Trapa*. Beskaffenheten av de översta gyttjelagren visar ovanligt hastig uppgrundning, sannolikt till följd av vattenståndsminskning, vilken snabbt fört till igenväxning genom att en i gyttjans översta skikt rotad starrvegetation utvandrat på gyttjeytan. Över den sålunda bildade starrtorven (proven 45706—05) följer emellertid en mycket sankt bildad gungflytorv (45704—03), vilken uppåt genom starrmossorv övergår i normal, regenerativt bildad högmossorv. Gungflybildningen ovanpå starrtorven betyder otvivelaktigt en icke obetydlig fuktighetsökning, och kontakten mellan starrtorv och gungfly synes redan av stratigrafiska skäl kunna antagas beteckna den postglaciala klimatomkastningen, d. v. s. övergången från subboreal tid till subatlantisk, alltså gränsskedet mellan bronsålder och järnålder. Detta bekräftas också av pollen-diagrammet, i vilket vi i gungflylagret och högmossorvens nedre del återfinna sydvästra Sveriges gammalsubatlantiska ekmaximum med ekpolen av *Quercus sessiliflora*-typ. Gran- och bokkurvorna hava det för gränsskeden mellan sydvästra och nordöstra Småland utmärkande förloppet. Granens sydgräns har under subboreal och större delen av subatlantisk tid, enligt vad tidigare undersökningar visat, legat just i den trakt, från vilken diagrammet härrör, och först fram emot nutiden har den frekvensökning inträffat, som åtföljde granens framryckning till den nutida gränslinjen i norra Skåne. Tidpunkten härför är ännu ej exakt fastställd, men av förhållandena i andra trakter att döma, synes granens framryckning hava börjat ungefär vid övergången från järnålder till medeltid. Såhunda skulle i jämförelsedagrammet den av proven 45704—45697 representerade lagerföljdsdelen motsvara järnåldern.

Diagrammet från fyndplatsen vid Gemla motsvarar, såsom av bokens och granens förekomst ända ned i bottenproven framgår, endast de övre delarna av jämförelsedagrammet. Det skiljer sig från detta genom sin om någon större kontinentalitet hos klimatet eller om genomsnittligt magrare mark i trakten vittnande allmänna karaktär. Denna framträder i flera samstämmiga särförhållanden, främst i lövskogens relativa tillbakaträdande för tallen. Vidare ersättes jämförelsedagrammets vinterek i Gemla-diagrammet, liksom i åtskilliga andra diagram från mellersta Småland, av lind, och även den totala frånvaron av alm antyder svagare maritimitet. Beaktas dessa skiljaktigheter i diagrammens typ, finner man emellertid det skogligen utvecklingsförloppet i de båda stationernas omgivningar entydigt vara ett och det samma.

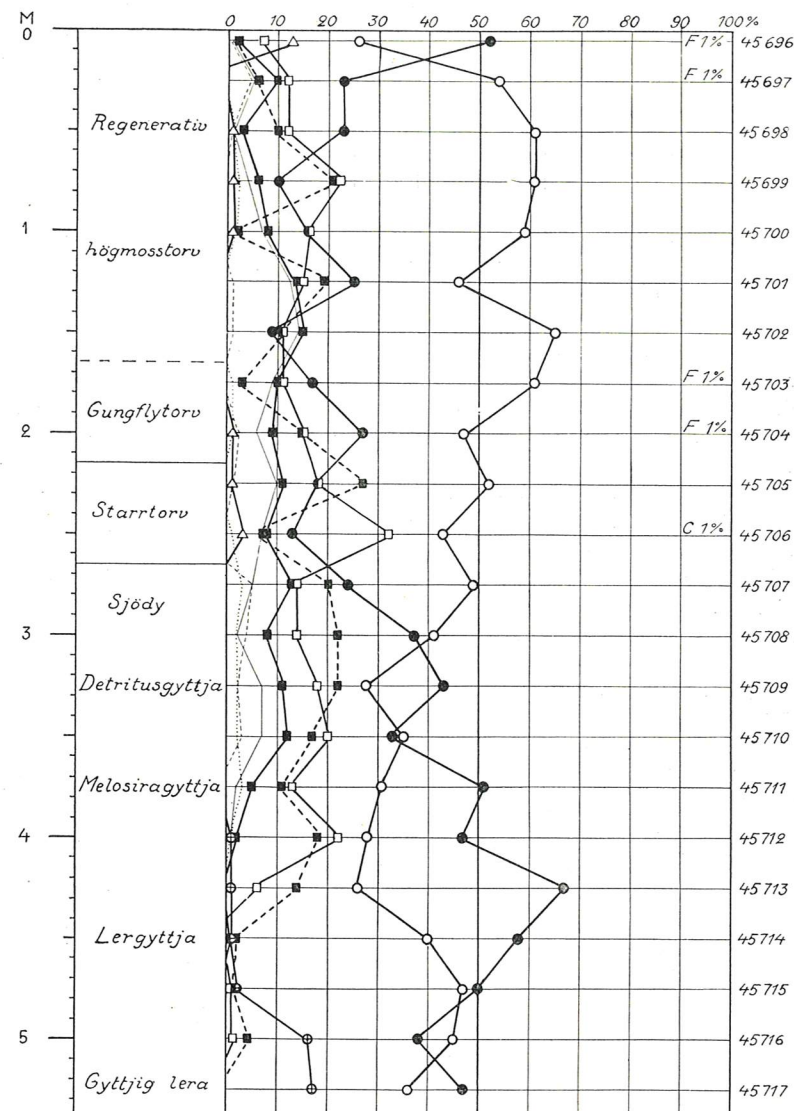

Diagram 2. Från mosse nära Salens västra strand.
(Teckenförklaring se diagram 1.)

Salix	Betula	Pinus	Alnus	Ekblandskog				Carpinus	Fagus	Corylus	Trädpollen pr kvem prep.
				Ulmus	Tilia	Quercus	Summa				
%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	
2	45	26	17	—	7	3	10	—	—	13	6

Tabell, visande pollenfloran i ett prov, avskrapat från åran.

Det sena utvecklingsskede, som i jämförelsedigrammet representeras av det översta provet (45 696) med maximal gran, minimal ekblandskog och hassel samt dominerande tall, motsvaras i Gemladiagrammet av ytprovet (8). Det därunder, i proven 45 697—45 703, följande och av mestadels riklig hassel och al åtföljda vinterek-maximet återfinnes såsom lindmaximum i Gemlaproven 7—3. Det mot ekskogens kulmination svarande avbrottet i grankurvan (proven 45 701—03) återfinnes vid Gemla i provet 5. Samhörigheten mellan Gemlalagerföljdens undre nivåer och jämförelsedigrammet är på grund av den förras sammanträngda utbildning icke i detalj klar. Men den förhållandevis rikliga granen i Gemlaproven 1—2 och även andra drag i kurvornas gång gör det så gott som säkert, att dessa prov motsvara jämförelsedigrammets likaledes granförande subboreal-gammalsubatlantiska lager.

Då nu åran har legat någonstades i undre delen av fyndplatsens dyga svämmlera, vilken till tiden motsvarar nedre delen av jämförelsedigrammets vinterekzon, blir dess ålder, såsom också dr Kjellmark i brev till mig förmodat, med största sannolikhet äldre järnålder. Den historiska tiden (proven 45 696, resp. 8) är i alla händelser utesluten och likaså värmetidens slutskede (bronsåldern), vilket i diagrammen torde representeras av det undre granmaximum (proven 45 706, resp. 1 och 2).

Så länge hållpunkter i form av tidsbestämda fornsaker från järnåldern ur traktens mossar saknas, kan tidsbestämningen icke ytterligare på pollenanalytisk väg preciseras.

Lennart von Post.

KLEINERE MITTEILUNGEN

Dem bekantten Archäologen und Anthropologen Dr. L. H. Henri-Martin, der am 9. Juni 1936 im Alter von 72 Jahren starb, widmet T. J. Arne einen Nachruf, in welchem er betont, dass der Name des Dahingeshiedenen für immer mit dem reichen, von ihm erforschten steinzeitlichen Wohnplatz La Quina bei Le Peyrat verknüpft bleibt, woselbst er auch ein Laboratorium zum Studium seiner Knochen- und Feuersteinfunde eingerichtet hatte. Henri-Martin übte in grosszügiger Weise Gastfreundschaft, und aus seinen Sammlungen hat er Stücke u. a. auch dem Staatlichen Historischen Museum in Stockholm überlassen.

T. J. Arne berichtet ferner über einen Jesuiten in Schweden zur Zeit Karls XI. Der neuernannte kaiserliche Gesandte am schwedischen Hofe, Graf Franz Ottokar von Starhemberg, erbat sich nämlich einen Kaplan, der »umfassende Kenntnisse in der Apologetik und in den Katholiken und Protestanten trennenden Lehrmeinungen« besässe, und der ihn nach Schweden begleiten könnte. Die Wahl fiel auf den damaligen Professor der Philosophie, den 42-jährigen Martin Gottscheer, und die Reise fand 1690 statt. Gottscheer blieb in Schweden bis 1698 und arbeitete dort unter den Katholiken wie auch unter den Protestanten, für deren Wiederbekehrung zum katholischen Glauben es ihm später gelang, ein Collegium nordicum in Linz in Österreich zu errichten.

Eine vorgeschichtliche Paddel, gefunden unweit Gemla in Småland, wird von Knut Kjellmark beschrieben. Der Verf. weist darauf hin, dass vorgeschichtliche Kanufunde gewöhnlich sind, während Ruder nur selten angetroffen worden sind. Die verschiedenen Rudertypen, die in Frage kommen konnten, waren: die kurze, einblattige Paddel, die mit Blättern an beiden Enden versehene Paddel sowie für sehr grosse Kanus das gewöhnliche Ruder der Ruderboote. Dem mittleren Typus gehört ein ziemlich bemerkenswerter Ruderfund an, eine aus Eichenholz grob zugeformte Paddel mit Blättern an beiden Enden, die 1936 beim Grabausheben in der Feldmark der Gemla Säteri im Kirchspiel Öja, Småland, angetroffen wurde. Das Ruder hat eine Gesamtlänge von 169 cm und scheint unter Verwendung einer metallenen — wahrscheinlich eisernen — Axt hergestellt worden zu sein. Das Ruder wird im Museum in Växjö aufbewahrt (Inv. 3672).

Auf Ersuchen des Verf.'s hat Prof. Lennart von Post eine pollenanalytische Alterbestimmung an der Paddel ausgeführt. Das Pollendiagramm für den Fundort und die Tiefe, 1,15 m unter der Bodenoberfläche, in der das Ruder gefunden wurde, machen es wahrscheinlich, dass es aus vorgeschichtlicher Zeit herrührt. Dies wird durch das angefertigte Vergleichsdiagramm bestätigt. Die genauere Untersuchung ergibt, dass das Ruder mit grösster Wahrscheinlichkeit der älteren Eisenzeit zuzuweisen ist. Solange es an Anhaltspunkten in Form von zeitlich bestimmten, den Mooren jener Gegend entstammenden Altertümern aus der Eisenzeit fehlt, kann die Zeitbestimmung auf pollenanalytischem Wege nicht weiter präzisiert werden.